

316.347 (Kárp.)
B-54

*

KÁRPÁTALJA

Társadalomtudományi tanulmányok

Szerkesztette:
Beregszászi Anikó és Papp Richárd

do.

MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc
Kárpátaljai Magyar Főiskola

Budapest–Beregszász, 2005

Kárpátalja

Társadalomtudományi tanulmányok

Szerkesztette: Beregszászi Anikó és Papp Richárd

MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Budapest–Beregszász, 2005

A kötet megjelenését az Arany János Közalapítvány támogatta.

© A szerzők, 2005

ISBN: 963 508 474 9

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola munkatársainak, kutatóinak társadalomtudományi tárgyú írásait tartalmazza.

Наукове видання

Закарпаття

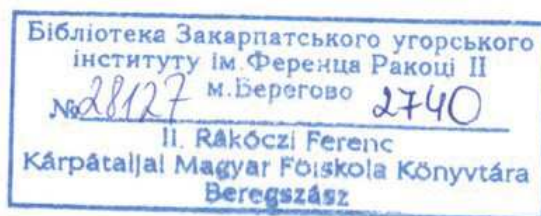
Збірник наукових статей з суспільствознавства

За редакцією Берегсасі А. і Папп Р.

© Автори, 2005

Tartalom

Előszó	7
Gönczi Andrea: A máramarosi skizmaper	13
Domokos Vera: Etnikai és felekezeti elhatárolódás a naptárváltás tükrében	30
Geszti Zsófia: A betlehemezés Kárpátalján	56
Papp Richárd: Etnikai jelentéstartalmak Kárpátalján egy zsidó életútinterjú tükrében	68
Svetkó Erzsébet: Kisebbségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején (1947–1952). A donbászi munkatáborokba elhurcoltak visszaemlékezései alapján	86
Csernicskó István: Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából	101
„...fázik az ember akármit mondani is...” Egy irányított beszélgetés szövege	115
Karmacsi Zoltán: „...magyar kecskének neveztek...” avagy a magyar nyelv presztízse Kárpátalján (az Aréna sátorfesztivál lakói körében elvégzett kérdőíves felmérés alapján)	140
Beregszászi Anikó: „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv	158

Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából

Csernicskó István

A magyar nyelvészetnek hosszú ideig nagy adóssága volt a Magyarországon kívüli magyarok nyelvének, nyelvhasználatának vizsgálata. Nyilvánvaló, hogy a hiány oka elsősorban a politikai tényezőkben keresendő: a kommunizmust építő, kötelezően internacionalista blokkon belül nem volt ildomos az egy szekértáborba tartozó baráti szocialista állam belügyének tekintett s akként is kezelt, a nemzetiségi, kisebbségi problémákkal szorosan összefüggő nyelvi, nyelvhasználati és nyelvi emberi jogi kérdések felvetése, az alap kutatások szinte teljes hiányában pedig nem is lehetett érdemben, szakmai alapossággal foglalkozni a témával. Annak ellenére sem rendelkezünk mélyreható ismeretekkel, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) tett óvatos kísérleteket arra, hogy képet kapjon a kisebbségbe szakadt magyarok nyelvi helyzetéről.¹

A fentiek ismeretében nem meglepő tehát, hogy például – bár a magyarok közel egyharmada Magyarországon kívül él, és nincs olyan nagy magyar nyelvjárási régió, melyet csak a mai Magyarország területén belül beszélnek (ellenben van három olyan, melyet csak azon kívül; vö. Kiss szerk. 2001)

---

¹ 1969. augusztus 5-én a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) agitációs és propaganda bizottsága készített állásfoglalást „a szomszédos szocialista országok magyar anyanyelvű lakosságának kulturális helyzetéről és az ezzel kapcsolatos feladatokról”. Grétsy László (aki akkor az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos osztályvezetője volt) 1971. október 29-i keltezéssel (179/71 iktatási számmal) az „A szomszédos országok magyarságával való kulturális kapcsolatok komplex vizsgálata című középtávú kutatási feladat nyelvészeti résztémáinak tervezete” címmel készített összefoglalójából megtudhatjuk, hogy Deme László elméleti tanulmánya mellett azonos szempontok szerint egy-egy átfogó elemzés készült Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió „magyar lakosságának jelenlegi nyelvhasználata” témakörében. A dokumentum szerint kb. öt ív terjedelmű, részben „bizalmas jellegű” tanulmányok szerzői: Deme László (Csehszlovákia), Éder Zoltán (Románia), Grétsy László (Jugoszlávia) és Sebestyén Árpád (Szovjetunió). Hogy az MSZMP mit kezdett az elkészült tanulmányokkal, előttem ismeretlen (megtalálhatók a Teleki László Alapítvány könyvtárában).

– a Magyar Nyelvjárások Atlaszának (MNYA.) mindössze 68 határon túli kutatópontja lehetett, és ennél fogva a kisebbségi magyar területeken beszélt tradicionális területi dialektusok leírása korántsem teljes. Jellemző (és nemcsak a romániai magyar nyelvjárások vonatkozásában), hogy a 2001-ben megjelent *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyv (Kiss szerk. 2001: 266) a következőképpen fogalmaz:

„A romániai magyar nyelvjárásokat a MNYA. csak 22 kutatóponttal képviseli, s ez a hálózat olyan ritka, hogy bázisukon Imre² nem építhetett fel megnyugtató rendszerezést. Jóllehet a közelmúltban (1995-től) megindult *A romániai magyar nyelvjárások atlaszának* (RMNYA.) publikálása, egyelőre még nem készült olyan korszerű összefoglalás, amely Imre monográfiájának ezen tipológiai hiányát pótolta volna. Tankönyvünk ide csatlakozó fejezetei tehát a majdani részlettanulmányok nyomán finomításra szorulhatnak, sőt bizonyára szorulnak is.”

Annak ellenére is kevés információval bír a magyar nyelvészet a Magyarország határain kívül élő magyarok nyelvi helyzetéről, hogy az 1980-as évek végétől egyre többet és többen foglalkoznak a témával. A magyar élőnyelvi kutatások úttörője, az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztálya 1988-ban indította el az Élőnyelvi Konferenciák sorozatát, melyeken magyarországi és határon túli nyelvészek rendszeresen találkozhatnak (lásd Kontra 2003b). Az 1988-as első ilyen tanácskozás óta 2004-ben már a 13. Élőnyelvi Konferenciát rendezték.³ 1991-ben jelent meg Kontra Miklós szerkesztésében a *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről* című gyűjtemény (Kontra szerk. 1991), melyben a (cseh)szlovákiai (Lanstyák 1991) és ausztriai (Szépfalusi 1991) magyarok nyelvi helyzete mellett a felsőőri magyar és az erdélyi szász nyelvcsereéről olvashatunk (Gal 1991). 1992 októberében az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága az ELTE BTK-val közösen nyelvművelő konferenciát rendezett Budapesten, melyen *A határokon túli magyarság nyelvművelése és nyelvi gondjai* című szekcióban több előadás hangzott el a témakörben (a konferencia anyagát lásd a *Magyar Nyelvőr* 1993. évi 4. számában). 1993-ban az MTA Nyelvtudományi Intézete Élőnyelvi Osztályának koordinálásával alakult meg az a munkaközösség, amely *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című könyvsorozat kötetei révén, az európai nyelvi kontaktusokat

---

² Imre Samu (1971) *A mai magyar nyelvjárások rendszere* című munkájáról van szó.

³ Az Élőnyelvi Konferenciák helyszínei sorrendben: 1. Budapest (1988), 2. Újvidék (1989), 3. Budapest (1990), 4. Kolozsvár (1991), 5. Nyitra (1992), 6. Budapest (1993), 7. Nagymegyer (1994), 8. Ungvár (1995), 9. Szeged (1996), 10. Bécs (1998), 11. Újvidék (2000), 12. Nyíregyháza (2002), 13. Kolozsvár (2004). A konferenciák többségének anyaga kötet formájában is megjelent, lásd: Balogh–Kontra szerk. 1990, *Hungarológiai Közlemények* 21. évf. 3. szám (1989), Kontra szerk. 1992, *Hungarológia* 3 (1993), Kassai szerk. 1995, Csernicskó–Váradi szerk. 1996, Sándor szerk. 1998, Borbély szerk. 2000, Papp szerk. 2001, P. Lakatos–T. Károlyi szerk. 2004.

bemutató enciklopédia (Goebl et al eds. 1996/1997) szempontjaihoz igazodó koncepció alapján, országonként mutatja be Trianon nyelvi következményeit. A könyvsorozatnak eddig három kötete jelent meg (Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000). Publikálásra került három olyan kötet, melyek a határon túli magyar közösségek nyelvi jogi helyzetét mutatják be (Kontra–Hattyár szerk. 2002, Glatz szerk. 2003, Nádor–Szarka szerk. 2003). Nem kis részben a határon túli magyar nyelvváltozatok kapcsán kibontakozott, indulatoktól és érzelmektől sem mentes polémia eredményeképpen (anyagait összefoglalva lásd Kontra–Saly szerk. 1998) némiképp változott a kisebbségi magyar nyelvváltozatok megítélése a magyar nyelvészetben; ennek is köszönhető, hogy a magyar értelmező kéziszótár 2003-ban megjelent második, átdolgozott kiadásában már a szlovákiai, ukrainai és romániai magyar változatok szóanyaga is képviselve van (erről lásd Beregszászi 1997, Beregszászi–Csernicskó 2004, Csernicskó 1997, ÉKsz.², Kiss 2004, Péntek 2004, Pusztai 1994). A *magyar nyelv kézikönyve* című reprezentatív kiadványban (Kiefer szerk. 2003) külön alfejezet foglalkozik a határon túli magyarok nyelvével (Kontra 2003a). A 21. század első éveiben a négy nagyobb határon túli magyar régióban egy-egy nyelvi, nyelvészeti kutatóintézet jött létre (többek között az Arany János Közalapítvány hathatós támogatásával és az MTA Kisebbségkutató Intézetének koordinálásával): a Gamma Nyelvi iroda Dunaszerdahelyen, a Szabó T. Attila Intézet Kolozsvárott, a szabadkai Magyarságkutató Intézet nyelvi szekciója és a Hodinka Antal Intézet a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola bázisán. Az intézetek több közös kutatási programban vesznek részt (lásd Péntek 2004, Kolláth 2005, *Magyar Nyelv* CI. évf., 2005/1: 105–113). Megjelenőben van egy angol nyelvű összefoglaló kötet is a témakörben (Fenyvesi szerk. 2005).

A kétségkívül jelentős eredmények ellenére van azonban mit pótolnunk, és különösen sok a kutatnivaló a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok vonatkozásában. Az önálló földrajzi fogalomként csak a 20. század elején létrejött mai Kárpátalja magyar nyelvváltozatai kapcsán közel egy évszázaddal ezelőtt többen is úgy fogalmaztak, hogy a nyelvészek számára ismeretlen, felderítetlen terület, fehér folt (vö. pl. Csapodi 1907: 31, Csűry 1929: 11, Törös 1910: 3–4 stb.). Ez a helyzet a század második felében sem változott jelentősen, hiszen ha valamely régióban nehezítették a politikai viszonyok a békés kutatómunkát, akkor Kárpátalján mindenképp (a MNyA.-nak például mindössze négy kutatópontja lehetett a régióból: az ungi Homok, a beregi Csongor és Vári, valamint az ugocsai Salánk; Máramaros Kárpátaljához tartozó nyelvszigetei teljesen kimaradtak). Az 1918-ban Csehszlovákiához csatolt, majd 1938-ban részben, 1939-ben pedig teljes egészében Magyarországhoz visszakerült, és 1944-ben a Szovjetunió részévé vált, 1991 óta pedig a független Ukrajna kötelékébe tartozó Kárpátalján beszélt magyar nyelvváltozatok leírása annak ellenére sem mondható teljesnek, hogy az Ungvári Állami (ma Nemzeti) Egyetemen 1963-ban létrejött és 1968-ban önállóvá vált Magyar Filológiai Tanszéken kiemelten kezelték a nyelvészeti kutatásokat (vö. Lizanec–Horváth szerk. 1993).

A rendszerváltást közvetlenül követő első években a kárpátaljai magyarok nyelvéről készült írások, elemzések azonban nem szaporodtak meg látványosan⁴, és a helyi magyar nyelvészek nem vettek részt azokban a polémikákban sem, amelyek a határon túli magyarok nyelve, a magyar nyelv 20. század végi helyzete körül folytak (a vita összefoglalását lásd Kontra–Saly szerk. 1998).

A tanszék munkatársainak tollából megjelent publikációk (pl. Horváth–Lizanec–Szabó 1992, Lizanec 1992, 1996, 2003, Lizanec szerk. 2000, Horváth 1976, Kótyuk 1995 stb.), valamint azon munkák révén, melyek nem ott, hanem az 1996-ban Beregszászon létrejött II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola⁵ kutatóműhelyeiben készültek (pl. Beregszászi 1995/1996, Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001, Csernicskó 1998, Csernicskó szerk. 2003, Beregszászi–Csernicskó szerk. 2004, Beregszászi–Csernicskó 2004, Csernicskó–Fenyvesi 2000, Huszti szerk. 2004, Orosz–Csernicskó 1999 stb.), egyre több információnk van a magyar nyelv kárpátaljai helyzetéről, változatairól, beszélőiről. Ám attól még nagyon távol állunk, hogy azt mondhassuk: a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokról mindent tudunk. Az eddig megjelent publikációk ugyanis szinte kizárólag kérdőíves vizsgálatokból származó írott nyelvi adatok elemzésével foglalkoznak, a kárpátaljai magyar beszélt nyelv vizsgálata kivételesnek számít (de lásd pl. P. Csige 2000; lásd még Csernicskó 2004a, 2004b). Erről azonban nem kizárólag a kárpátaljai magyar nyelvészek tehetnek. Sokáig egyáltalában nem volt megszokott a hangzó nyelv tudományos vizsgálata, sőt: a magyar nyelvészetben ma sem túlságosan gyakori, hogy valaki magnetofonszalagra vagy más hanghordozóra rögzített felvételeket elemez és ez alapján fogalmaz meg következtetéseket (lásd pl. Váradi 2003). Ebben természetesen a nyelvészetnek mint tudománynak a fejlődéstörténete is szerepet játszott. Már a későbbi korok nyelvszemléletére meghatározó hatást gyakorló ókori görög nyelvtanok is elsősorban az írott nyelvre összpontosítottak (Robins 1999: 34), és a nyelvtudomány későbbi fejlődése is inkább írott nyelvcentrikus volt. Amikor aztán a modern nyelvtudomány atyjának tartott Ferdinand de Saussure (1967 és 1997) *Bevezetés az általános nyelvészetbe* című munká-

---

⁴ Nincs például kárpátaljai tanulmány a Magyar Nyelvőr című folyóirat határon túli magyarokkal foglalkozó, 1992. évi nyelvművelő konferencia anyagait közreadó számában (Nyr. 1993/4.), mint ahogyan a határon túli magyar közösségek nyelvi, nyelvpolitikai helyzetéről született első áttekintésben (Kontra szerk. 1991) sem.

⁵ Az önálló magyar nyelvű pedagógusképzés 1994-ben kezdődött Kárpátalján, amikor a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola helyi magyar társadalmi szervezetekkel közösen kihelyezett speciális képzést indított Beregszászon. Ebből a képzési formából nőtt és vált önálló, akkreditált ukrainai felsőoktatási intézménnyé a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, amely 2004 óta II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola néven működik (lásd Brenzovics 1998, Orosz 1997, Orosz 2004, Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001; lásd még a <http://www.kmtf.uz.ua> honlapot).

jában kijelölte a nyelvtudomány tárgyát, s ezzel a nyelvészeti kutatások irányvonalát is meghatározta, a *langue* (nyelv; elvont, konvencionális jelrendszer, amely egységes formában létezik a közösség tudatában) és a *parole* (beszéd; a *langue* használat közbeni egyéni megnyilvánulása) szétválasztásával a nyelvi változatosságot a kutatásra szerinte érdemtelen *parole*-jelenségek közé száműzte. A természetes élő beszéd pedig nyilvánvalóan változatosabb az írott nyelvnél. Saussure ezen nézetét (is) osztotta a 20. századi nyelvtudomány egy másik teoretikusa, az amerikai Noam Chomsky (1965: 3) is, aki nagy elődje *langue*–*parole* opozíciójához hasonlóan választotta külön a *kompetenciát* és a *performanciát*, és aki szerint a nyelvésznek az ideális beszélőt/hallgatót kell vizsgálnia egy homogénnek feltételezett beszélőközösségben, ahová természetesen nem tartozhat a nyelv *használatának* kutatása.⁶ Saussure és Chomsky nyelvről vallott nézetei pedig máig hatóan befolyásolják a nyelvtudomány fejlődését, egyes nyelvészeti kutatások szemléletét és módszertanát.

Sokáig azzal utasították el a nyelv élő, valóságos használatának vizsgálatát, hogy lehetetlen a variábilis, a laikus szemlélő számára rendszertelennek tűnő beszéd tudományos vizsgálata, vagy hogy a beszédet nehéz rögzíteni, s így elemezhetővé, a nyelvész számára hozzáférhetővé tenni. Ám a huszadik század 60-as éveiben megjelenő szociolingvisztika (társasnyelvészet) egyértelműen igazolta, hogy az élő nyelv változatossága nem rendszertelen, hanem éppen ellenkezőleg: nagyon is szisztematikus; a (hordozható) magnetofon, majd az egyéb hangrögzítő technikai eszközök megjelenésével és széles körű elterjedésével pedig a beszéd rögzítésének technikai akadályai is elhárult, és hamarosan kialakult az a módszertani keret is, amelyben kutatni lehet a rendszert a látszólagos rendszertelenségben. A társasnyelvészet egyértelműen igazolta, hogy a variabilitás a természetes emberi nyelvek alapvető és szükségszerű tulajdonsága, melynek társadalmi szerepe van (vö. Labov 1979, Wardhaugh 1995, Milroy–Gordon 2003: 1–22). A főként nyelvi változókat⁷ vizsgáló szociolingvisztika elvi kiindulópontja tehát a nyelvi változatosság. „Mára jól dokumentál dolog, hogy a sokféleség nyelvi tény, és nem véletlenszerű. (...) Az is nyilvánvaló, hogy az emberek tudják – időnként tudatosan, időnként nem –, hogy bizonyos változatoknak nagyobb (vagy kisebb) a presztízszük, mint másoknak. Módosítani is tudják beszédüket a változó körülményekre reflektálva, és ezt meg is teszik, teljesen rendszeresen” (Wardhaugh 1995: 167).

Miután a politikai (rendszer)változások következtében mára a kárpátaljai magyar közösség nyelve is szabadon kutatható lett, az első helyzetértékelések,

---

⁶ Erről részletesebben lásd például Labov (1979).

⁷ A nyelvi változó olyan nyelvi egység, melynek egynél több megvalósulási formája van; ezek a változó változatai. A változatok közül általában egy magas presztízszű, kodifikált, standard, a többi stigmatizált, nem-standard. A változó változatainak előfordulása nyelvi és/vagy társadalmi (pl. a beszélő kora, neme, iskolázottsága stb.) tényezőktől függ (lásd pl. Wardhaugh 1995, Trudgill 1997: 88–89).

kérdőíves felmérések, alap kutatások elvégzése és eredményeinek publikálása után (lásd a fentebb hivatkozott munkákat) úgy véltük, hogy elérkezett az ideje a kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálatának is. 2003-ban, *A mi szavunk járása* című kötet (Csernicskó szerk. 2003) kéziratának szerkesztése közben fogalmazódott meg egy olyan kutatási program indításának gondolata, melynek célja olyan nagy mennyiségű, jó minőségű hanganyag gyűjtése, amely jól reprezentálja a 21. század elejének kárpátaljai magyar beszélt nyelvét.

A program – amely egyébként jól illeszkedik az MTA Kisebbségkutató és Nyelvtudományi Intézete által koordinált, a Magyarország határain túli nyelvészeti kutatóműhelyek bekapcsolódásával végzett korpuszmunkálatokhoz, illetőleg a Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztályán a rendszerváltás óta folyó, a kisebbségi magyar nyelvhasználat tudományos vizsgálatára vonatkozó kutatásokhoz is (vö. Kontra 2003b) – két részből áll.

Az egyik egyfajta archívum, melyben a jó minőségű, de nem a nyelvészeti kutatások céljaira készített különböző típusú és műfajú, számunkra hozzáférhető hangfelvételeket gyűjtjük össze az esküvőkön készített videóktól a tudományos konferenciák előadásain és vállalati értekezletek vitáin át egészen a rádiónyilatkozatokig, nem titkoltan azzal a céllal, hogy – mint egy adott nyelvállapot megörökítői – egyszer talán mégis nyelvészeti elemzések nyersanyagául, egy adott kor nyelvállapotának lenyomataként szolgálhatnak. A hanganyagtár ezen részében 2005 márciusáig közel 100 órányi, különböző műfajú és terjedelmű hangfelvételt gyűjtöttünk össze.

A program második része egy egységes szempontrendszer alapján készített, több száz irányított beszélgetésből összeálló interjúsorozat. A vizsgálat elsődleges célja, hogy nagy mennyiségű, jó minőségű, magnetofonszalagra (esetleg lehetőségek szerint videóra) rögzített, azonos szempontok szerint készített interjúból álló adatállományt hozzon létre. A megkérdezendő minta kialakításának figyelembe vettük lehetőségeinket és a megcélzott közösség: a kárpátaljai magyar nemzetrész demográfiai helyzetét. Hosszas mérlegelés után úgy döntöttünk, hogy az adatközlők kiválasztása során a következő szempontokat vesszük figyelembe:

Ha azokat a kárpátaljai helységeket tekintjük magyarlakta településnek, ahol a magyarok aránya legalább 5%, illetve létszámuk minimum 100 fő, akkor a legutóbbi (2001. évi) ukrainai népszámlálás adatai alapján Kárpátalján 115 magyarlakta települést találunk (ebből 35 a Beregszászi, 32 az Ungvári, 26 a Nagyszőlősi, 8 a Munkácsi, 5 a Rahói, 3 a Técsői, 1–1 a Huszti és a Szolyvai járásban található, továbbá Ungvár, Munkács, Beregszász és Huszt megyei jogú városok)⁸. Célunk, hogy valamennyi magyarlakta településen legalább három interjú készüljön, de azokban a helységeken, ahol jelentős számú magyar lakosság él, nyilván ennél több felvételt kell készítenünk. Ez azt jelenti, hogy – a kárpátaljai magyarság teljes településterületét lefedve – minimum

---

⁸ A kárpátaljai magyarok demográfiai helyzetéről bővebben lásd Ilytyo szerk. 2003, Molnár–Molnár 2003.

345 interjút (a magyarlakta települések száma szorozva a településenkénti minimális interjúszámmal) kell felvennünk. Ez a korpusz már elegendő anyagot szolgáltat a kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálatához.

Tekintve, hogy adatközlőink kiválasztásában nemcsak a településeket vesszük figyelembe, hanem a válaszadók szociológiai jellemzőit (kor, nem, iskolázottság stb.) is, a felgyűjtött anyag lehetőséget nyújthat a helyi magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződésének, egyes nyelvi jelenségek elterjedtségének stb. a vizsgálatára is.

Az interjúk (irányított beszélgetések) témaköreit úgy állítottuk össze, hogy az egyes témakörök (modulok) anyaga feldolgozható legyen más tudományágak kutatói számára (így például néprajzi, helytörténeti, szociológiai szempontból) is, nem beszélve az anyag nyelvészeti jelentőségéről. Az így felvett anyag (amelyről ugyan nem állíthatjuk, hogy tökéletesen és teljesen reprezentálja majd az adott település vagy pláne egész Kárpátalja magyar nyelvhasználatát, de) nyelvjárástani, szociolingvisztikai, szövegnyelvészeti és nyelvtörténeti szempontból egyedülálló jelentőségű lehet. Úgy gondoljuk, hogy a felvett több száz órányi, élőbeszédből származó, valódi beszélők nyelvhasználatát rögzítő anyag kitűnő alapja lehet a magyar nemzeti nyelvi korpusznak is, s emellett jó nyersanyagot szolgáltathat a nyelvi kontaktusok, a nyelvjárási jelenségek, a nyelvi és stilisztikai változatosság, valamint a nyelvi változások tanulmányozásához. A jelenlegi kárpátaljai árakkal számolva pedig azt is hozzátehetjük: egy ilyen (a maga nemében unikális) korpusz létrehozásának anyagi vonzata sokkal kisebb, mint a várható produktum értéke és jelentősége.

A kutatási program célkitűzéseiként létrejövő (és folyamatosan bővülő) *Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár (KMH)* hosszú évekig tartó munkát adhat majd nyelvészek és más társadalomkutatók egész sorának. Néhány év, évtized elteltével pedig a digitalizált, könnyen használható keresőrendszerrel ellátott, lejegyzett hangfelvételek ahhoz is kitűnő alapot szolgáltathatnak majd, hogy a 21. század elejének nyelvállapotát összevegyük a későbbi korokéval, s így követhessük nyomon a nyelvi változásokat.

De nézzük, hogyan is állnak össze az irányított beszélgetések témakörei, illetve hogyan értelmezhető azon állításunk, hogy az anyag nemcsak a nyelvészet érdeklődésére tarthat számot.

A felvétel készítésére vonatkozó információk (terepmunkás, adatközlő, helyszín, időpont) után az adatközlő személyes adatainak felvétele következik. Az adatközlő alapvető szociológiai jellemzőinek (neme, kora, iskolázottsága) ismerete azért szükséges, hogy az adatok elemzése során figyelembe tudjuk ezeket mint független változókat.

A bevezető rész után hét témakör (modul) következik.

A William Labov által megfogalmazott megfigyelői paradoxon (lásd Labov 1979, Kiss 1995: 36–37, Kontra 1995: 279, Váradí 2003: 345, Cseresnyési 2004) szerint a nyelvésznek úgy kell megfigyelnie az adatközlők nyelvhasználatát, hogy a megfigyelés ténye ne befolyásolja a beszélőt;

ennek a látszólagos paradoxonnak a leküzdése során figyelembe kell vennünk a Labov által etikai dilemmának nevezett kutatásetikai követelményt is, melynek lényege, hogy a kutatásban való részvétel önkéntes, és a kutatónak nem szabad becsapnia adatközlőjét, azaz például a titkos felvételek készítése megengedhetetlen (vö. Babbie 1988: 529–530, Kiss 1995: 37–40, Kontra 2004, Labov 1988, Milroy–Gordon 2003).

Mivel azonban Labov axiómája szerint a nyelvhasználatot alapvetően befolyásolja a beszélő saját beszédére fordított figyelmének mértéke (lásd Labov 1979, Kontra 2003b: 507), ha a kutató olyan nyelvi anyagot szeretne gyűjteni, ami jól reprezentálja az adatközlő mindennapi nyelvhasználatát, akkor az irányított beszélgetés folyamán oldani kell az adatközlők túlnyomó többsége számára szokatlan interjúhelyzet keltette feszültséget. Sokan sokféle módját találták már meg annak, hogyan lehet ezt a célt elérni. Labov (és az ő nyomán többek között a BUSZI⁹ készítői) úgy kísérelte meg elvonni a beszélő figyelmét arról, hogyan beszél, hogy arról kérdezte, került-e már életveszélybe. Elmélete szerint az ilyen élmények, az adatközlőt érzelmileg erősen érintő, előtörő emlékek hatására az interjúalany nem fordít nagy figyelmet mondandója megformálására, és a nyelvészt leginkább érdeklő alapnyelvváltozatát használja. Bartha Csilla (1991) a zöldhatáron át Magyarországra menekült erdélyiekkel készített interjúi során úgy próbálta meg kikerülni a megfigyelői paradoxont, hogy arról kérdezte beszélgetőpartnereit, hogyan jutottak át a határon.

A mi első témakörünk hasonló céloktól vezérelve az adatközlő szűkebb és tágabb családjára, életútjára, munkahelyére vonatkozó kérdéseket tartalmaz. Amint az eddig elkészített interjúkból kiderült, a kérdéssor alkalmas arra, hogy az adatközlő és a terepmunkás közötti kezdeti bizalmatlanságot, formalitást csökkentse, illetőleg ebből a részből olyan információkat is nyerünk az adatközlőkről, amelyek esetleg kiegészíthetik a szociológiai adatokat.

A második modul az azonosságtudat, a nemzetiségi együttlélés, a nemzeti sztereotípiák, attitűdök kérdéskörét öleli fel. A nyelvileg és etnikailag heterogén Kárpátalján az ilyen jellegű kérdések hozzájárulhatnak a nyelvi változások, a nyelvi presztízs, a nyelvelsajátítás problémájának megértéséhez, a különböző nemzetiségek közötti viszony felderítéséhez. A témakör nyilvánvalóan nemcsak a nyelvészet, hanem a szociológia, szociálpszichológia számára is számos értékes adatot tartalmaz.

A harmadik témakör az adatközlő szűkebb környezetének, lakóhelyének megítélésére vonatkozik. A kérdések azt járják körül, milyen a közösség lokális identitása, a viszonya ahhoz a helyhez, településhez, ahol él. A szociológusok, szociálpszichológusok, illetőleg a történészek számára azért lehet érdekes ezen tárgykör elemzése, mert lehetőséget teremt arra, hogy megörökítse azt a képet, ahogyan a 21. század elején a kárpátaljai magyarság saját

---

⁹ BUSZI: Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. Erről bővebben lásd Kontra 1990, Kontra–Váradi 1997, Váradi 1998a, 1998b, 2003 stb.

lakóterületét látja. Ez a kép pedig segíthet a bekövetkező változások jobb megértéséhez, esetleges előrejelzéséhez.

A negyedik, legösszetettebb modulban a közösség egyes tagjait saját és csoportjának helyzetéről, annak megítéléséről kérdezzük. Érintjük a megélhetési problémákat, az áttelepülést, a jövőre vonatkozó terveket, elképzeléseket, kilátásokat. Vagyis olyan tényezőkre kérdezzük rá, amelyek nagyban befolyásolhatják vizsgált közösség jövőjét. Ennél fogva ez a témakör is számot tarthat a történészek és a szociológusok figyelmére.

A következő, ötödik modul az úgynevezett népi nyelvészeti kutatásokhoz tartozik. A nyelvészeket (a társasnyelvészeket legalábbis mindenképpen) ugyanis nemcsak az érdekli, milyen nyelvet, nyelvváltozatokat és hogyan használ a közösség, hanem az is, milyenek a nyelvekhez és beszélőikhez fűződő attitűdök, sztereotípiák is; Kontra Miklós – Prestont (1989) idézve – meggyőzően érvel amellett, hogy a nyelvi attitűdök, a beszélőknek saját nyelvükről, nyelvváltozataikról vallott nézetei a nyelvészet illetékességébe tartoznak (Kontra szerk. 2003: 240; a nyelvi attitűdökről és sztereotípiákról, azok szerepéről a nyelvmegtartásban/nyelvcserében lásd még pl. Gal 1991). Azok a tényezők kerülnek tehát szóba ebben a részben, amelyek a Kárpátalján használatos nyelvek és nyelvváltozatok presztízsét, és ennél fogva a csoportban betöltött szerepét határozzák meg.

Az irányított beszélgetés utolsó nagy témaköre a település és egyben a közösség történetére vonatkozó kérdéseket tartalmaz. A történészek által gyakran alkalmazott *oral history* módszerével azokra a közelmúltbeli eseményekre, történetekre, szokásokra, tradíciókra irányítjuk a társalgás fonalát, amelyek meghatározóak voltak a vizsgált közösség közelmúltjában. Kíváncsiak vagyunk például arra, hogy élnek-e és hogyan élnek a népi hagyományok; megmaradtak-e és hogyan maradtak meg a közösség kollektív emlékezetében a világháborúk és az azokat követő államváltások, a szovjet korszak történései, eseményei; van-e egységes történeti tudata ennek a népcsoportnak, vagy nincs már kontinuitás a magyar múlt, a magyar történelem irányába, és a szovjet internacionalizmus közvetítette történelemoktatás formálja az itt élő fiatalok múltról vallott nézeteit. Mindezek a szociálpszichológia és a történettudomány számára egyaránt izgalmas kérdések lehetnek.

Végül az interjú utolsó részében szabad folyást engedünk a beszélgetésnek, és az adatközlő által fontosnak, érdekesnek tartott témákról beszélgethet a terepmunkással, ha igénye van rá.

A *Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár (KMH)* tehát több társadalomtudományi kutató érdeklődésére tarthat számot, és, korántsem utolsó sorban, jelentősen hozzájárulhat nemcsak a Kárpátalján beszélt, hanem egyáltalában a magyar beszélt nyelv tudományos elemzéséhez.

Az alábbiakban egy lejegyzett próbainterjú átiratát közöljük. Reményeink szerint ebből az anyagból is kitűnik, milyen eredményekkel kecsegtet a *KMH* a nyelvészek, a szociológusok és a történészek számára.

Irodalom

Babbie, Earl 1998. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.

Balogh Lajos – Kontra Miklós szerk. 1990. *Élőnyelvi tanulmányok*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.

Bartha Csilla 1991. Az erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai. *Regio* 1991/1: 77–87.

Beregszászi Anikó 1995-1996. Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, Vol. 43, pp. 1–8. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Beregszászi Anikó 1997. Kárpátaljai szavak a Magyar Értelmező Kéziszótárban? *Pánsíp* V/2: 24–27.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár: PoliPrint.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István szerk. 2004. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

Borbély Anna szerk. 2000. *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya.

Brenzovics László 1998. Nehéz körülmények között. A Kárpátaljai Magyar Tannyelvű Tanárképző Főiskola alapításának rövid története. In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*, 74–84. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Csapodi István 1907. Máramarosi nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* XXXVI: 31–34.

Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Csernicskó István 1997. Kárpátaljai szójegyzék. *Pánsíp* V/2: 28–29.

Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Csernicskó István 2004a. A kárpátaljai magyar beszélt nyelv tudományos vizsgálata: előzetes egy most induló kutatás anyagából. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 174–177. Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István 2004b. A magyar nemzeti nyelvstratégiáról, mulasztásainkról, feladatainkról és vágyainkról. In: Beregszászi Anikó és Csernicskó István szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*, 106–116. Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

Csernicskó, István – Fenyvesi, Anna 2000. The sociolinguistic stratification of Hungarian in Subcarpathia. *Multilingua* 19-1/2 (2000): 95–122.

Csernicskó István – Váradi Tamás szerk. 1996. *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.

Csűry Bálint 1929. A tiszaháti és ugocsai nyelvjárás nevezetesebb sajátosságai. *Magyar Nyelv* XXV: 11–16.

ÉkSz.² Pusztai Ferenc főszerk. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003. Második, átdolgozott kiadás.

Fenyvesi Anna szerk. 2005. *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*. John Benjamins Publishing Company.

Gal, Susan 1991. Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 123–157. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Glatz Ferenc szerk. 2003. *Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*. Budapest: Europa Institut Budapest.

Goebl, Hans et al eds., 1996–1997. *Contact Linguistics. An International Handbook of Contemporary Research*. Volumes 1 and 2. Berlin–New York: Walter de Gruyter.

Göncz Lajos 1999. *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék: Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Horváth Katalin 1976. *A kárpátontúli magyar nyelvjárások magánhangzórendszere*. Uzshorod: Ungvári Állami Egyetem.

Horváth Katalin – Lizanec Péter – Szabó Erzsébet 1992. *Az Ungvári járás 14 településének helynevei*. Budapest: ELTE Magyar Nyelvészeti Tanácskcsport.

Hungarológia 3. (=Az 1992. évi nyitrai nyelvészeti konferencia előadásai) Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1993.

Hungarológiai Közlemények 21. évf. 3. szám. (=Az 1989. évi újvidéki nyelvészeti konferencia előadásai) Újvidék, 1989.

Husztai Ilona szerk. 2004. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Ungvár: PoliPrint.

Ilytyo, I. V. (Ільтьо І. В.) szerk. 2003. *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень)*. Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.

Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kassai Ilona szerk. 1995. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya.

Kiefer Ferenc szerk. 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kiss Jenő 2004. Egy régi-új nyelvi sikerkiadvány: a Magyar értelmező kéziszótár. *Magyar Tudomány* 2004/5: 670–673.

Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest: Osiris.

Kolláth Anna 2005. Fejezetek a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. *Magyar Tudomány* 2005/1: 156–163.

Kontra Miklós 1990. Budapesti élőnyelvi kutatások. *Magyar Tudomány* 1990/5: 512–520.

Kontra Miklós 1995. Módszertani megjegyzések az amerikai magyar eldöntendő kérdőintonáció kapcsán. In: Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 271–285. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya.

Kontra Miklós 2003a. A határon túli magyar nyelvváltozatok. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 301–321. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kontra Miklós 2003b. Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül. *Magyar Tudomány* 2003/4: 504–512.

Kontra Miklós 2004. A társadalomtudományi kutatások néhány etikai vonatkozása. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2004/3: 145–152.

Kontra Miklós szerk. 1991. *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Kontra Miklós szerk. 1992. *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.

Kontra Miklós szerk. 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltáskori Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó.

Kontra Miklós – Váradi Tamás 1997. *The Budapest Sociolinguistic Interview*. Version 3. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 2. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.

Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. 2002. *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

Kontra Miklós – Saly Noémi szerk., 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Budapest: Osiris.

Kótyuk István 1995. *Anyanyelvünk peremén*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

Labov, William 1979. A nyelvhasználat vizsgálata társadalmi összefüggésben. In: Pléh Csaba – Terestyéni Tamás szerk., *Beszédaktus – Kommunikáció – Interakció*. 365–398. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

Labov, William 1988. „A nyelvi változás és a változatok.” Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* IV/4: 22–48.

Lanstyák István 1991. A szlovák nyelv árnyékában (A magyar nyelv helyzete Csehszlovákiában 1918–1991). In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 11–72. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Lanstyák István 2004. Élőnyelvi szövegek fonematikai elvű átírása. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*, 181–185. Ungvár: PoliPrint.

Lizanec, Petro 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lizanec, Petro 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötet*. Ungvár: Patent Nyomdaipari Vállalat.

Lizanec, Petro 2003. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza III. kötet*. Ungvár–Debrecen: „Ethnica” Kiadó.

Lizanec Péter főszerk. 2000. A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára (A–C). *Acta Hungarica* IX. évfolyam (1998): 95–242.

Lizanec Péter – Horváth Katalin szerk. 1993. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó.

Milroy, Lesley – Gordon, Matthew 2003. *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.

MNyA. Deme László – Imre Samu szerk. 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza I–VI*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Molnár József – Molnár D. István 2003. Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrainai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében. In: Gyurgyík László – Sebők László szerk. *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*, 62–79. Budapest: Teleki László Alapítvány.

Nádor Orsolya – Szarka László szerk. 2003. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Orosz Ildikó 1997. Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről. *Magyar Kisebbség* III/3–4: 60–83.

Orosz Ildikó 2004. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. *Jászkunság* 2004/1: 100–107.

Orosz Ildikó – Csernicskó István 1999. *The Hungarians in Transcarpathia*. Budapest: Tinta Publishers.

P. Csige Karalin 2000. Beszélt nyelvi szövegek vizsgálata. *Magyar Nyelvjárások* XXXVIII: 325–328.

P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit szerk. 2004. *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Papp György szerk. 2001. *11. Élőnyelvi Konferencia*. Újvidék: Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszéke.

Péntek János 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány* 2004/7: 724–726.

Preston, Dennis R. 1989. *Perceptual Dialectology: Nonlinguists' View of Areal Linguistics*. Dordrecht – Providence, R. I.: Foris Publications.

Pusztai Ferenc 1994. Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai. *Magyar Nyelv* XC: 413–421.

RMNyA. Murádin László (gyűjt.) – Juhász Dezső szerk. 1995–1999. *A romániai magyar nyelvjárások atlasza I–V*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Robins, Robert Henry 1999. *A nyelvészet rövid története*. Budapest: Osiris Kiadó – Tinta Kiadó.

Sándor Klára szerk. 1998. *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szeged: JGYF Kiadó.

Saussure, Ferdinand de 1967. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Gondolat.

Saussure, Ferdinand de 1997. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Budapest: Corvina.

Szépfolusi István 1991. Magyarul beszélők a mai Ausztriában. In: Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 73–121. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Törös Béla 1910. *A beregszászi nyelvjárás*. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdaipari Rt.

Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.

Váradi Tamás 1998a. *From Cards to Computer Files: Processing the Data of the Budapest Sociolinguistic Interview*. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 4. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.

Váradi Tamás 1998b. *Manual of the Budapest Sociolinguistic Interview Data*. Working Papers in Hungarian Sociolinguistics No. 1. Budapest: Linguistics Institute, Hungarian Academy of Sciences.

Váradi Tamás 2003. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú. In: Kiefer Ferenc szerk., *A magyar nyelv kézikönyve*, 339–359. Budapest. Akadémiai Kiadó.

Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris – Századvég.